

खगेन्द्र सिटौलाको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय

अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह

दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको

प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

महेश्वर कोइराला

नेपाली केन्द्रीय विभाग,

त्रि.वि., कीर्तिपुर

२०७१

खगेन्द्र सिटौलाको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह
दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोध पत्र

शोधकर्ता
महेश्वर कोइराला
नेपाली केन्द्रीय विभाग,
त्रि.वि., कीर्तिपुर

२०७१

शोध निर्देशकको मन्तव्य

खगेन्द्र सिटौलाको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको शोधकार्य महेश्वर कोइरालाले मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । यस शोधकार्यलाई पुरा गर्नका लागि उहाँले निकै मिहिनेत गर्नु भएको छ । म उहाँको शोधकार्यबाट सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्व विद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७१/०३/२७

.....
उपप्रा. लेखराज खतिवडा
(शोध निर्देशक)
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्व विद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षका छात्र श्री महेश्वर कोइरालाले दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नु भएको प्रस्तुत खगेन्द्र सिटौलको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको शोध पत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

- १) प्रा.डा. देवी प्रसाद गौतम
(विभागीय प्रमुख)
- २) उपप्रा. लेखराज खतिवडा
(शोध निर्देशक)
- ३) प्रा. केशव सुवेदी
(बाह्य विशेषज्ञ)

मिति : २०७१/०४/०१

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत खगेन्द्र सिटौलाको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको शोधपत्र मैले आदरणीय गुरु उपप्रा. लेखराज खतिवडाको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्नो व्यावहारिक तथा प्राज्ञिक कार्यको व्यस्ततामा रहँदा रहँदै पनि उचित समय उपलब्ध गाराइ आवश्यक सल्लाह र सुझाव तथा निर्देशन प्रदान गर्दै यस शोधकार्यलाई प्रारम्भदेखि यस अवस्थासम्म ल्याइ पुऱ्याउन महत्त्वपूर्ण सहयोग गर्नु हुने आदरणीय गुरुप्रति सर्वप्रथम म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

मेरो शोध प्रस्ताव स्वीकृत गरी शोधकार्य गर्नका लागि अनुमति प्रदान गर्नु हुने विभागीय प्रमुख प्रा.डा. देवी प्रसाद गौतमप्रति आभार प्रकट गर्दछु । प्रस्तुत शोधकार्य सम्पन्न गर्ने क्रममा वैचारिक, सैद्धान्तिक र व्यावहारिक सर सल्लाह प्रदान गर्दै शोधकार्यप्रति प्रवृत्त हुन उत्प्रेरित गर्नु हुने प्रबुद्ध तथा आदरणीय गुरुहरूप्रति कृतज्ञता अर्पण गर्दछु । साथै सामग्री उपलब्ध गराउनु हुने शोधनायक खगेन्द्र सिटौला एवम् शान्ता सुवेदीप्रति विशेष कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

आर्थिक, व्यावहारिक समस्यासँग जुधेर अमूल्य श्रम र पसिना खर्ची मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थासम्म पुऱ्याउनु हुने मातापिताप्रति आजन्म ऋणी छु । साथै मलाई अध्ययनका लागि समय उपलब्ध गराइ दिने भाइ नारायण कोइराला, सालीकराम कोइराला एवम् बहिनी पवित्रा कोइरालालाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधकार्यको शीर्षक चयनदेखि शोधपत्रको अन्तिम स्वरूप तयार पार्दासम्म आइ परेका सामग्री सङ्कलन एवम् शैक्षिक समस्याको समाधान गर्न विशेष सहयोग पुऱ्याउनु हुने आदरणीय दाजुहरू भीष्मराज काफ्ले, गायत्री प्रसाद खनाल, भीम प्रसाद दहाल, डी.डी अधिकारी, रविन गौतमप्रति आभार प्रकट गर्दछु एवम् आवश्यक सहयोग गर्नु हुने मित्रहरू टीकाराम नेपाल, राजमणि ढकाल, कुबेर अर्याल, घनश्याम भन्डारी, सुभद्रा पोखरेल, सीता मिश्र, कल्पना रेग्मी, पवित्रा सुवेदी सन्तोष नेपाल, शम्भु के. सी. धन्यवादका पात्र हुनु हुन्छ ।

मिति २०७१/०४/०१

.....

महेश्वर कोइराला

रोल नं. १७१

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि. वि, कीर्तिपुर

विषय सूची

	पे.नं.
परिच्छेद एक	
शोध परिचय	१-४
१.१ विषय परिचय	१
१.२ समस्या कथन	१
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य	१
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ शोधकार्यको औचित्य	३
१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन	३
१.७ शोधविधि	४
१.७.१ सामग्री सङ्कलन विधि	४
१.७.२ विश्लेषणको सैद्धान्तिक आधार	४
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा	४
परिच्छेद दुई	
खगेन्द्र सिटौलाको जीवनी	५-२०
२.१ विषय परिचय	५
२.२ वंश परम्परा	५
२.३ जन्म र जन्मस्थान	६
२.४ शिक्षादीक्षा	६
२.५ बाल्यकाल	८
२.६ उपनयन	९
२.७ विवाह	९
२.८ सन्तान	९
२.९ दाजुभाइ, दिदीबहिनी	१०
२.१० आर्थिक स्थिति	१०
२.११ व्यक्तिगत रुचि तथा स्वभाव	११
२.१२ मानसिक आघात र वियोगका क्षणहरू	१२

२.१३ सन्तुष्टि र ग्लानिका क्षणहरू:	१३
२.१३.१ सन्तुष्टि	१३
२.१३.२ ग्लानि	१४
२.१४ सम्पन्न गरेका कार्यहरू	१४
२.१५ जागिरे जीवन	१५
२.१६ जेल जीवन	१५
२.१७ स्रष्टा जीवन	१६
२.१८ प्रेरणा, प्रभाव र प्रारम्भ	१६
२.१९ प्रकाशित कृति	१७
२.२० अविस्मरणीय क्षण	१७
२.२१ बसोबास	१८
२.२२ दिनचर्या	१८
२.२३ भ्रमण	१८
२.२४ सम्मान तथा पुरस्कार	१९
२.२५ साहित्य सम्बन्धी दृष्टिकोण	१९
२.२६ जीवन जगत् सम्बन्धी दृष्टिकोण	२०
२.२७ निष्कर्ष	२०
परिच्छेद तिन	
खगेन्द्र सिटौलाको व्यक्तित्व	२१-३०
३.१ विषय परिचय	२१
३.२ निजी व्यक्तित्व	२१
३.३ साहित्यकार व्यक्तित्व	२२
३.३.१ नाटककार व्यक्तित्व	२२
३.३.२ कवि व्यक्तित्व	२२
३.३.३ कथाकार व्यक्तित्व	२३
३.३.४ निबन्धकार व्यक्तित्व	२३
३.३.५ गीतकार व्यक्तित्व	२३
३.४ सम्पादक व्यक्तित्व	२४

३.५ लेखक व्यक्तित्व	२४
३.६ बाह्य व्यक्तित्व	२५
३.७ आन्तरिक व्यक्तित्व	२५
३.८ सार्वजनिक व्यक्तित्व	२६
३.८.१ सामाजिक व्यक्तित्व	२६
३.८.२ शिक्षक व्यक्तित्व	२७
३.८.३ राजनैतिक व्यक्तित्व	२७
३.९ जीवनी, व्यक्तित्व र साहित्य सिर्जनाविच सामञ्जस्य	२८
३.१० निष्कर्ष	३०

परिच्छेद चार

खगेन्द्र सिटौलाको साहित्यिक यात्रा र प्रवृत्ति ३१-३६

४.१ विषय परिचय	३१
४.२ चरण विभाजन	३१
४.२.१ पहिलो चरण	३२
४.२.२ दोस्रो चरण	३२
४.२.३ तेस्रो चरण	३२
४.३ प्रवृत्तिहरू	३३
४.३.१ विद्रोहात्मकता तथा क्रान्तिधर्मी चेत	३३
४.३.२ समसामयिक परिवेशको चित्रण	३४
४.३.३ विषयगत विविधता	३४
४.३.४ जीवनवादी दृष्टि	३४
४.३.५ विकृति र विसङ्गतिको चित्रण	३५
४.३.६ देशप्रेम	३५
४.४ निष्कर्ष	३६

परिच्छेद पाँच

खगेन्द्र सिटौलाको कृतित्व ३७-९७

५.१ विषय परिचय	३७
५.२ बौलाही दिदीको अधुरो तिहार नाटकको विश्लेषण	३८

५.२.१ शीर्षक	३८
५.२.२ अङ्क दृश्य योजना	३९
५.२.३ कथावस्तु	४१
५.२.४ परिवेश	४४
५.२.५ द्वन्द्व	४५
५.२.६ चरित्र चित्रण	४७
५.२.७ संवाद	५१
५.२.८ भाषाशैली	५२
५.२.९ उद्देश्य	५३
५.३ निष्कर्ष	५३
५.४ रातो तारा चम्किएपछि नाटकको विश्लेषण	५४
५.४.१ शीर्षक	५४
५.४.२ अङ्क र दृश्य योजना	५५
५.४.३ कथावस्तु	५८
५.४.४ परिवेश	६२
५.४.५ द्वन्द्व	६३
५.४.६ चरित्र चित्रण	६३
५.४.७ संवाद	७०
५.४.८ भाषाशैली	७१
५.४.९ उद्देश्य	७२
५.५ निष्कर्ष	७३
५.६ आधा क्षितिज उचाल्ने हातहरू नाटकको विश्लेषण	७३
५.६.१ शीर्षक	७४
५.६.२ अङ्क दृश्य योजना	७५
५.६.३ कथावस्तु	७७
५.६.४ परिवेश	७८
५.६.५ द्वन्द्व	८१
५.६.६ चरित्र चित्रण	८१

५.६.७ संवाद	८५
५.६.८ भाषाशैली	८६
५.६.९ उद्देश्य	८६
५.७ निष्कर्ष	८७
५.८ पृथ्वीविचार र व्यवहार निबन्ध सङ्ग्रहको विश्लेषण	८७
५.८.१ विषय वस्तु	८८
५.८.२ उद्देश्य	९३
५.८.३ भाषिक विन्यास	९६
५.९ निष्कर्ष	९६
परिच्छेद छ	९८-१००
६.१ सारांश	९८
६.२ निष्कर्ष	९९
सन्दर्भ सामग्री सूची	१०१-१०२

सङ्क्षेपीकृत शब्द सूची

आई.ए.	इन्टरमिडियट अफ आर्टस
एम.ए.	मास्टर अफ आर्टस
एस.एल.सी.	स्कूल लिभिड सर्टिफिकेट
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
चौ.सं.	चौधौँ संस्करण
चौ.सं.	चौथो संस्करण
जि.प.	जिल्ला पञ्चायत
डी.एस.पी.	डिस्ट्रिक्ट सुपरिटेन्डेन्ट पुलिस
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
नि.मा.वि.	निम्न माध्यमिक विद्यालय
पृ	पृष्ठ
प्र.अ.	प्रधानाध्यापक
प्र.जि.अ.	प्रमुख जिल्ला अधिकारी
प्रा.वि.	प्राथमिक विद्यालय
बी.ए.	ब्याचलर अफ आर्टस
बी.बी.ए.	ब्याचलर अफ बिजनेस एड्मिनिस्ट्रेसन
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
रा.प.स.	राष्ट्रिय पञ्चायत सदस्य
वि.सं.	विक्रम संवत्
स्व.वि.यु.	स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन
सी.डी.ओ.	चिफ डिस्ट्रिक्ट अफिसर